

ΒΑΚΑΛΗΣ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ 1967

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. Διδαγμένο Κείμενο-Μετάφραση

Έγινε, λοιπόν, φανερό ότι πρέπει να θεσπιστούν νόμοι για την παιδεία και ότι πρέπει να την κάνουμε ίδια για όλους· τώρα, ποιος θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να ασκείται –αυτά δεν πρέπει να διαφύγουν της προσοχής μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Δηλαδή δεν έχουν όλοι την ίδια γνώμη ως προς αυτά που πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι είτε με στόχο την αρετή είτε με στόχο τον καλύτερο τρόπο ζωής· ούτε είναι φανερό αν πρέπει η παιδεία να έχει στόχο της την άσκηση και την καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση, και δεν είναι καθόλου φανερό αν η παιδεία πρέπει να προσφέρει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή τα παραπάνω / αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές). Δεν

υπάρχει καμία συμφωνία για τις σπουδές που οδηγούν στην αρετή (εξάλλου δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της.)

B 1.

Το όγδοο βιβλίο των Πολιτικών, από το οποίο προέρχεται το απόσπασμα είναι αφιερωμένο σε θέματα παιδείας. Η παιδεία για τον Αριστοτέλη είναι θέμα κατεξοχήν πολιτικό, επειδή οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση που να συνταιριάζεται με το πολίτευμα της πόλης τους και αν παραμεληθεί η εκπαίδευσή τους μπορεί να υπάρξουν αρνητικές συνέπειες για το ίδιο το πολίτευμα. Παράλληλα, επειδή αφενός η πόλη έχει να επιτελέσει ένα έργο και να πετύχει ένα στόχο, την ευδαιμονία των πολιτών, και αφετέρου επειδή ο στόχος αυτός είναι κοινός στόχος όλων των πολιτών, γι' αυτό η ενότητα του στόχου προϋποθέτει και ενότητα μέσων για την επίτευξή του. Η παιδεία, λοιπόν, είναι ένα από τα κύρια μέσα για την επίτευξη αυτού του στόχου και για το λόγο αυτό πρέπει να είναι υπόθεση του κράτους δημόσια και όχι να αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Στο σημείο αυτό « τίς δ' ἔσται .... ἄσκησιν αὐτῆς » ο Αριστοτέλης καταθέτει βασικές αρχές για την παιδεία και την αγωγή των νέων. Θέμα πρώτο και κύριο είναι ο καθορισμός της παιδείας (τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία) αλλά και του τρόπου με τον οποίο αυτή πρέπει να ασκείται (πῶς χρή παιδεύεσθαι). Η ιδιαίτερη σημασία του συγκεκριμένου θέματος προκύπτει και από το γεγονός ότι υπήρχαν στην εποχή του διαφορετικές αντιλήψεις (ἀμφισβητεῖται) ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τη διδακτέα ύλη (περὶ τῶν ἔργων). Τρεις ήταν οι προσανατολισμοί της εκπαίδευσης που παρεχόταν κατά την εποχή του Αριστοτέλη, οι οποίοι υπηρετούσαν τρεις διαφορετικούς στόχους : α) « πρὸς ἀρετὴν » ἢ « πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος », η κατάκτηση

της αρετής και η διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα β) « πρὸς τὸν ἄριστον βίον », χρηστικές γνώσεις που στοχεύουν στην ποιότητα ζωής γ) « πρὸς τὴν διάνοιαν », άσκηση και καλλιέργεια του νου.

Οι παραπάνω στόχοι της εκπαίδευσης της εποχής υπηρετούνται από ανάλογα μαθήματα : α) « τὰ τείνοντα πρὸς τὴν ἄρετὴν », τα ηθικοπλαστικά β) «τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον », οι χρηστικές πρακτικές γνώσεις γ) « τα περιττὰ », αυτοί που απλώς προάγουν τη γνώση. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι υπάρχει σύγχυση μεταξύ των ειδικών της εποχής αυτής ως προς τους στόχους της παιδείας και τα μαθήματα (πάντα γὰρ... κριτὰς τινας).

Ακόμη και αυτοί που αποδέχονται ως πρώτο το ηθικοπλαστικό χαρακτήρα της παιδείας (πρὸς ἄρετὴν) δεν συμφωνούν ως προς το περιεχόμενο της έννοιας και κατ' επέκταση ως προς τις σπουδές που οδηγούν στην κατάκτησή της (διαφέρονται).

Σε άλλο χωρίο ο Αριστοτέλης αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του : α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική, και δ) (μερικές φορές) σχέδιο και ζωγραφική (ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική είναι ίσως ότι στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο).Για τα αντικείμενα (α) και (δ) λέει ο Αριστοτέλης ότι είναι χρήσιμα πρὸς τὸν βίον, για το (β) ότι συντελεί στην καλλιέργεια της ανδρείας, και για τη μουσική (γ), ότι και χρησιμότητα για τη ζωή έχει και ηθική επίδραση στον άνθρωπο ασκεί.

B2

Ο Αριστοτέλης θεωρεί φυσικό και αυτονόητο σε ένα έργο πολιτικής θεωρίας να καταθέσει τις απόψεις του σε θέματα παιδείας και εκπαίδευσης, αφού η παιδεία αποτελεί τη βάση

για όλα τα θέματα της ζωής. Άλλωστε, η φιλοσοφία, η επιστήμη, η πολιτική η αρετή είναι ζητήματα παιδείας.

Ο φιλόσοφος, λοιπόν, σύμφωνα με τα δεδομένα του κειμένου, υποστηρίζει τη δημόσια παιδεία των ελεύθερων πολιτών, που πρέπει να προσφέρεται από την πόλη, από το κράτος, να ταιριάζει με το πολίτευμα της και να είναι ίδια («κοινήν») για όλους του νέους. επιβάλλεται, δηλαδή, να έχει δημόσιο χαρακτήρα και να μη στηρίζεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία προϋποθέτοντας την ύπαρξη νόμων που θα ρυθμίζουν όλα τα θέματα της.

Επιπρόσθετα, ο Αριστοτέλης αφού διακρίνει τις ασχολίες σ' εκείνες που ταιριάζουν σε ελεύθερους και σ' εκείνες που αρμόζουν σε ανελεύθερους ανθρώπους (διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καί τῶν ἄνελευθερίων), θεωρεί κατηγορηματικά («οὐκ ἄδηλον») ότι οι νέοι δεν πρέπει να διδάσκονται όλα τα μαθήματα αλλά μόνο τα απαραίτητα και αναγκαία από τα χρήσιμα για την ζωή («δεῖ διδάσκεσθαι τὰ ἀναγκαῖα τῶν χρῆσιμων»). Σαφέστερα, κρίνεται σκόπιμο να μαθαίνουν όσα από τα χρήσιμα πράγματα δεν είναι ευτελή και δε θα τους κάνουν αγροίκους και βάνουσους («ἴσα τῶν χρῆσιμων μη βάνουσον»), αφού η βάνουση ασχολία («βάνουσον ἔργον»), η ταπεινή τέχνη και μάθηση καθιστούν άχρηστο το σώμα και το νου των ελεύθερων ανθρώπων

-καθώς είναι κοπιαστικές- σε σχέση με τα έργα και την πραγματοποίηση ενάρετων πράξεων. («ἴσαι ἀπεργάζονται ἄχρηστον το σώμα... τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς»). Άρα, η

παιδεία κατά τον Αριστοτέλη θεωρείται αντάξια του ελεύθερου πολίτη όταν, εκτός από γνωστικό περιεχόμενο, έχει κυρίως ηθικοπλαστικό χαρακτήρα, όταν δηλαδή προϋποθέτει την καλλιέργεια της αρετής, η οποία απαιτεί παιδεία και άσκηση, και αποβλέπει στην πραγμάτωση έργων αρετής, στην τελείωσή της μέσα στην πόλη, την πολιτική κοινωνία.

Η παιδεία, λοιπόν, συμβάλλει στη διάπλαση του ηθικού χαρακτήρα των νέων καθώς και στην ολόπλευρη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους παρέχοντας ακόμη όλα τα χρήσιμα στοιχεία που βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής τους.

Εξάλλου, ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας και το κοινό πρόγραμμα εκπαίδευσης για όλους τους νέους παρέχουν τη δυνατότητα σ' όλους τους ελεύθερους πολίτες να μορφωθούν ομοίως και να είναι όλοι σε θέση να κατανοούν τα αγαθά του πολιτεύματος και την αξία της ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Με τη διδασκαλία των μαθημάτων προετοιμάζονται οι νέοι να ενταχθούν ομαλά στο κοινωνικό σύνολο και να υλοποιήσουν με ενάρετα έργα τον τελικό σκοπό της πόλης, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών.

B3

Ο Αριστοτέλης στα πλαίσια διερεύνησης του ιδανικού πολιτεύματος ενσωματώνει και τους προβληματισμούς του για το ιδανικό εκπαιδευτικό σύστημα, που θα πρέπει να ακολουθεί η πολιτεία. Αυτή η ενσωμάτωση δικαιολογείται από το γεγονός ότι οι νέοι πρέπει να μάθουν τα ιδεώδη της πολιτείας τους, για να μπορούν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο, όταν ενταχθούν ουσιαστικά σ' αυτήν.

Δεδομένου ότι η σχέση ανάμεσα στο πολίτευμα και στην παιδεία είναι διαλεκτική και αμφίδρομη, ο Αριστοτέλης τονίζει

το σημαντικό ρόλο του νομοθέτη στη θεσμοθέτηση του τρόπου λειτουργίας της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, ο νομοθέτης οφείλει να μεριμνήσει για την εκπαίδευση των νέων, μια και η αγωγή του πολίτη πρέπει να συμβαδίζει με το είδος του πολιτεύματος. Άλλωστε η παραμέληση της εκπαίδευσης βλάπτει πριν από όλα το ίδιο το πολίτευμα, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα.

Εφόσον οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο ένα κοινό σκοπό είναι φανερό ότι η παιδεία πρέπει να είναι μία και ίδια για όλους και η φροντίδα γι' αυτήν είναι ανάγκη να ανήκει στο δημόσιο και όχι στην ατομική πρωτοβουλία. Άλλωστε για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Ο νομοθέτης, λοιπόν έχοντας υπόψη του τις αρχές και τους στόχους της πολιτικής κοινωνίας αναλαμβάνει να καθορίσει ιδεολογικό υπόστρωμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, του προγράμματος σπουδών και των διδακτικών στόχων.

Επίσης, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι οι πολίτες αποτελούν μέρος του συνόλου της πολιτικής κοινωνίας και η ποιοτική τους αναβάθμιση μέσω της παιδείας θα οδηγήσει στην ποιοτική αναβάθμιση του όλου. Έτσι, ο νομοθέτης με ένα κοινό εκπαιδευτικό σύστημα που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της πολιτικής κοινωνίας θα υποδείξει στους νέους όλους εκείνους τους τρόπους που θα τους οδηγήσουν στην ηθική τελείωση και στη συνειδητοποίηση του κοινωνικού τους ρόλου.

Ο Αριστοτέλης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο των νομοθετών, καθώς τους καταλογίζει μεγάλη ευθύνη για την ποιοτική διάρθρωση της κοινωνίας. Ο νομοθέτης επιφορτίζεται με την ευθύνη να υποδείξει στους νέους ότι θα πρέπει τα όπλα που του έχει δώσει η φύση να τα θέσει στην υπηρεσία της δικαιοσύνης και των νόμων που αποτελούν και τα θεμέλια της πολιτικής κοινωνίας. Μέσω της παιδείας οι νέοι θα συνειδητοποιήσουν τη σημασία της φρόνησης και της δικαιοσύνης, έννοιες απόλυτα συμβατές με τη λειτουργία της πόλης, και θα μετατραπούν σε ενάρετους ανθρώπους και πολίτες.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί επιτακτική την ανάγκη να ρυθμίσει ο νομοθέτης το εκπαιδευτικό σύστημα, μια και η παραμέληση της

παιδείας απειλεί και την ίδια την ύπαρξη της πολιτικής κοινωνίας. Ο νέος άνθρωπος που δεν έχει διδαχθεί τα ιδεώδη της πολιτικής κοινωνίας διαμορφώνει ένα τρόπο ζωής ξένο προς τις έννοιες της δικαιοσύνης του σεβασμού και στρέφεται στην ακολασία, αναισχυντία, γιατί επικρατούν πια οι επιθυμίες και τα ένστικτα. Σ' αυτή την περίπτωση ο άνθρωπος αδιαφορώντας για τη δικαιοσύνη μετατρέπεται στο πιο άγριο ζώο, το ανθρώπινο τέλος δεν εκπληρώνεται και η πολιτική κοινωνία καταρρέει.

B4. (Ερώτηση Εισαγωγής Σχολικού Βιβλίου)

Επιστροφή του Αριστοτέλη στην Αθήνα: αρχίζει η τρίτη περίοδος της φιλοσοφικής του δραστηριότητας. Ο Αριστοτέλης διδάσκει στο Λύκειο. Στη Μακεδονία ο Αριστοτέλης έμεινε ως το 335. Το κλίμα που επικρατούσε τώρα στην Αθήνα ευνοούσε την επάνοδό του εκεί. Συνοδευόμενος λοιπόν από τον Θεόφραστο ξαναγύρισε στον τόπο που είχε γίνει γι' αυτόν μια δεύτερη πατρίδα. Εκεί συνέχισε τις έρευνές του· μαζί, φυσικά, και τη διδασκαλία του, όχι όμως πια στην Ακαδημία, που τη διηύθυνε τώρα ο Ξενοκράτης, αλλά στο Λύκειο, το δημόσιο γυμναστήριο στον Λυκαβηττό, όπου δίδασκαν συνήθως ρήτορες και σοφιστές. Αργότερα, όταν ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή που θα διαφύλαττε και θα πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, αυτή πήρε το όνομα Περίπατος, ίσως από τον «περίπατον», τη στεγασμένη στοά του Λυκείου.

Δώδεκα χρόνια έζησε τη δεύτερη αυτή φορά ο Αριστοτέλης στην Αθήνα. Και ήταν όλα χρόνια απερίσπαστης δουλείας. Ο φιλόσοφος συνθέτει τώρα το σημαντικότερο

μέρος των «Πολιτικών» του (έχει άλλωστε προηγηθεί –κατά την περίοδο των ταξιδιών του- η συγκέντρωση των 158 «Πολιτειών» του, των μορφών διακυβέρνησης ή, όπως θα λέγαμε εμείς σήμερα, των συνταγμάτων ενός πλήθους ελληνικών πόλεων), ενώ παράλληλα συγγράφει σημαντικό μέρος από τα «Μετά τα φυσικά» του, το βιολογικού περιεχομένου έργο «Περί ζώων γενέσεως», τα «Ηθικά Νικομάχεια».

- B5.** λανθάνειν : λάθος, λησμονιά.
μανθάνειν : μαθητής, αμάθεια.
εΐληφε : πρόληψη, λάφυρο.
διαφέρονται : φερέφωνο, φορείο.
νομίζειν : νόμισμα, νομισματοκοπείο.

Γ1. Αδίδακτο κείμενο-Μετάφραση

Και ο Αντισθένης είπε, «Πώς λοιπόν, Σωκράτη, αν και έχεις αυτή τη γνώμη, δεν εκπαιδεύεις και εσύ την Ξανθίππη, αλλά έχεις γυναίκα πάρα πολύ δύστροπη από αυτές που υπάρχουν, νομίζω, αλλά και από αυτές που υπήρξαν και από αυτές που θα υπάρξουν;»

Γιατί, είπε, βλέπω ότι και αυτοί που θέλουν να γίνουν ικανοί ιππείς δεν έχουν στην κατοχή τους τα πιο υπάκουα αλλά τα ατίθασα άλογα. Γιατί νομίζουν ότι, αν μπορούν να συγκρατούν τέτοια άλογα, εύκολα θα χειριστούν βέβαια και τα υπόλοιπα (άλογα). Και εγώ, λοιπόν, επειδή θέλω να

χειρίζομαι τους ανθρώπους και να (τους) συναναστρέφομαι, έχω αυτήν, επειδή γνωρίζω καλά ότι αν αντέξω/υποφέρω αυτήν, εύκολα θα συναναστραφώ βέβαια και όλους τους άλλους ανθρώπους.

Γ2α.

ἔφη: **φάθι**

γιγνώσκων: : **ἐγνώκατε**

ὄρω: **ἑώρας**

νομίζουσι: **νομιουῖσι(ν)**

κατέχειν: **κατάσχη**

Γ2β.

σύ: **ὑμιν**

γυναικί: **(ῶ) γύναι**

θυμοειδεῖς: **τό θυμοειδές**

ἵππους: **τῷ ἵππῳ**

ἅπασιν: **ἀπάσης**

Γ3.α. γυναικί : αντικείμενο του ρήματος « χρῆ ».

τῶν οὐσῶν : επιθετική μετοχή ως γενική διαιρετική από το « χαλεπωτάτη ».

κτωμένους : κατηγορηματική μετοχή, συνημμένη στο αντικείμενο « τούς βουλομένους » του αισθητικού ρήματος ὄρω.

χρῆσθαι : τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο της μετοχής « βουλόμενος ».

εὖ : επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο « εἰδώς ».

ἅπασιν : ομοιόπτωτος κατηγορηματικός προσδιορισμός στο « ἀνθρώποις ».

Γ3β.

(I) «νομίζουσι γάρ, ἥν ... δύνωνται κατέχειν ῥαδίως ... χρήσεσθαι».

« ἥν ... δύνωνται κατέχειν»: Δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση, εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο ἥν, εκφέρεται με υποτακτική (δύνωνται) και σε συνδυασμό με την απόδοση που είναι ειδικό απαρέμφατο πλαγίου λόγου κρίσης χρόνου Μέλλοντα (χρησεσθαι), το οποίο εξαρτάται από το δοξαστικό ρήμα (νομίζουσι) και προέρχεται από Οριστική Μέλλοντα, σχηματίζει τον υποθετικό λόγο του προσδοκώμενου. Ο υποθετικός λόγος στον ευθύ λόγο θα είχε την ακόλουθη μορφή: «Ἦν τους τοιούτους δυνώμεθα κατέχειν, ῥαδίως τοῖς γε ἄλλοις ἵπποις χρῆσόμεθα».

(II) «εὖ εἰδώς ὅτι εἰ ταύτην ὑπόισω, ῥαδίως συνέσομαι».

«εἰ ταύτην ὑπόισω» Δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση, εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο εἰ, εκφέρεται με Οριστική Μέλλοντα (ὑπόισω) και σε συνδυασμό με την απόδοση που είναι Οριστική Μέλλοντα σε δευτερεύουσα ειδική πρόταση κρίσης (συνέσομαι), η οποία εξαρτάται από μετοχή γνωστικού ρήματος (εὔ εἰδώς), σχηματίζει τον υποθετικό λόγο του πραγματικού (με σημασία προσδοκώμενου). Ο υποθετικός λόγος στον ευθύ λόγο θα είχε την ακόλουθη μορφή: (II) «Εἰ ταύτην ὑπόισω, ῥαδίως τοῖς γε ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις συνέσομαι».

Επιμέλεια καθηγητῶν Φροντιστηρίων Βακάλη